

ANALÝZA, TECHNOLOGIE, EXPERIMENT

RANĚ STŘEDOVĚKÁ KERAMIKA NA MORAVĚ A VE SLEZSKU (6. STOLETÍ AŽ PRVNÍ POLOVINA 10. STOLETÍ)¹

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ

Abstrakt: Práce přináší přehled vývoje hrnčířské produkce na Moravě a ve Slezsku od počátků slovanského osídlení do zániku Velké Moravy a povelkomoravského období. Sleduje nejstarší časně slovanskou periodu (druhá třetina 6. až třetí čtvrtina 7. století) reprezentovanou keramikou pražského typu, ale také názory na její genezi, definici a třídění jednotlivých dokladů i chronologii včetně technologie výroby. Podobně probírá problematiku nástupu keramiky podunajské kulturní tradice spojenou se starohradištní a předvelkomoravskou periodou (třetí třetina 7. až přelom 8. a 9. století), zejména její genezi, typy nádob, dekoru, technologie výroby atd. Těžiště práce je bezesporu ve výkladu o středohradištní keramice (přelom 8. a 9. až první polovina 10. století) a především v charakteristice jednotlivých výrobních okruhů a definici keramických typů, sledování prostorového vymezení atd. Jmenovány jsou i některé další keramické skupiny a typy, pozornost se soustřeďuje rovněž k technologii výroby, výrobním zařízením apod. Závěr je vyhrazen pro přechod k mladohradištní keramice během první poloviny 10. století.

Klíčová slova: Morava a Slezsko – raně středověká keramika 6. až poloviny 10. století – hospodářství – hrnčířská výroba.

Early-Medieval Pottery in Moravia and Silesia (6th century – first half of the 10th century)

Abstract: This article brings an overview of pottery production in Moravia and Silesia from the beginnings of Slavic settlement until the decline of Great Moravia and the post-Great Moravian period. It traces the earliest Slavic period (second third of the 6th century – third quarter of the 7th century) represented by pottery of the Prague type, as well as opinions regarding to its birth, definition and classification of the individual items, their chronology and production technology. It is followed by the analyses of pottery of the Danubian Basin cultural tradition connected with the Early Hillfort period and the pre-Great Moravian period (third third of the 7th century – turn of the 8th and 9th century), especially its origin, types of vessels, decoration, production technology, etc. The most important part of the article is dedicated to Middle Hillfort period pottery (turn of the 8th and 9th century – first half of the 10th century), especially to the characteristics of the individual production circles and definition of ceramic types, their spatial distribution, etc. Some other ceramic groups and types are mentioned as well, and attention is also paid to production technology, production equipment, etc. The article closes with the transition to Late Hillfort period pottery in the first half of the 10th century.

Key words: Moravia and Silesia – early-medieval pottery from the 6th century – the mid-10th century – economy – pottery production.

Keramiku můžeme označit vedle zlomků mazanice, zvířecích kostí i dalších ekofaktů za nejčastější skupinu nálezů získávaných při archeologických výzkumech a pro období časně slovanské i starohradištní mnohdy také za jediný a hlavní pramen našeho poznání pro chronologii i studium širších historických procesů včetně vztahů interetnických. Možnosti využití keramiky z těchto hledisek jsou často diskutovány a záleží zejména na metodice jejího studia, kritice náleзовých celků a způsobech zpracování, kde je v současnosti kladen důraz hlavně na statistické metody, umocněné současným rozvojem počítačové techniky. Při studiu je nutno zdůraznit především statistické vyhodnocení a četnost vůdčích typů, neboť každý nálezový celek obsahuje formy archaické i progresivní, které mohou chronologické závěry značně zkreslit. V tomto příspěvku budeme stručně charakterizovat nejstarší období vývoje slovanské keramiky na Moravě a ve Slezsku zhruba do první poloviny 10. století, tedy v našem pojetí periodu časně slovanskou, předvelkomoravskou a středohradištní velkomoravskou. V tomto závěrečném období lze již také lépe postihnout prvky ze sousedních oblastí působící na celkový vývoj hrnčířského zboží i opačné působení mimo teritorium Moravy a Slezska (např. Neustupný 1986; 1997; Rulf 1993; Bubeník–Frolík 1995; srov. Macháček 2001).

¹ Článek je shrnutím části větší práce o raně středověké keramice na Moravě a ve Slezsku od druhé třetiny 6. do poloviny 13. století.

Nejstarší časně slovanské období (druhá třetina 6. až třetí čtvrtina 7. století) představuje dobu slovanské expanze a zaujetí nových sídel na západě od původní pravlasti, kde proběhla slovanská etnogeneze (Měřinský 2013, 21–25). Právě s touto nejstarší vlnou slovanských osadníků, jejichž příchod na Moravu je předpokládán nejpozději před polovinou 6. století (Klanica 1986, 215) či již ve 30. letech tohoto věku (Třeštík 1996; 1997, 38–39, 47–53), je spojena jednoduchá primitivní v ruce lepená a většinou nezdobená keramika tří základních tvarů (hrncovitě, válcovitě se zataženým okrajem, dále misky a talíře), kterou rozpoznal již E. Šimek a jako pražský typ definoval I. Borkovský (1940). Její počátky jsou v době stěhování národů, má nadetnický charakter a lze ji datovat rámcově do 6. až 7. století (Dostál 1985, 51–67, 75–79; Klanica 1986, 56). Hrnčovitě tvary ručně lepené keramiky z jižní Moravy a jihozápadního Slovenska jsou proti Čechám tvarově bohatší (Klanica 1986, 56).

Časem se v souvislosti s postupným obohacováním pramenné základny konstituovaly dva základní názory na tvarovou náplň časně slovanské keramiky. Širší pojetí vidí pod pojmem pražský typ veškerou keramiku z doby počátků slovanského osídlení našich zemí, kdežto I. Pleinerová a J. Zeman a v poslední době také Z. Klanica klasifikovali jako pražský typ pouze vázovité formy nádob v rámci celého souboru keramiky, pro niž razí označení časně slovanská (Pleinerová–Zeman 1970, 721–723, 728–729; Zeman 1976, 106, 189; Klanica 1986, 56), tedy termín navrhovaný již J. Eisnerem (1964, 5; 1966, 138–145). Pod pojmem časně slovanská keramika rozumějí I. Pleinerová a J. Zeman pouze památky z nejstaršího období slovanského osídlení, doby expanze, tedy zhruba adekvátní předhradištní periodě ve smyslu Eisnerově (1966, 137). Termíny, jako je keramika pražského typu či širší pojem časně slovanská keramika, v jejich pojetí můžeme chápat spíše ve smyslu morfologicko-typologickém než chronologickém. Jako zvláštní skupinu vyčleňují někteří badatelé tzv. zdobený pražský typ, pro nějž by se jevil jako vhodnější termín zdobená časně slovanská keramika (srov. Bubeník 1979). Adekvátně pak bude možno vypracovat na základě podrobného studia další typy keramiky. Jednou z nich je například tzv. podunajský typ keramiky (dnes spíše podunajské kulturní tradice) zavedený J. Eisnerem (1952, 254–261; ke keramice podunajské kulturní tradice např. Staňa 1995; Macháček 1995; 1997; 2000; srov. Měřinský 1991, 164; 2002, 155, 167–168, 480–487; 2013, 75, 191–194; srov. dále). Na základě studia keramiky, kovových předmětů a na jihozápadním Slovensku též sledování interetnických vztahů mezi Slovany a Avary (srov. Dekan 1971, 559) vypracovali někteří badatelé pro období 6.–8. století náleзовé horizonty, které zároveň vyjadřují relativní i absolutní časové postavení jednotlivých vývojových fází slovanského osídlení. Tyto horizonty však představují čistě archeologické třídění a je nutno skloubit je se sociálním, hospodářským i politickým vývojem staroslovanské společnosti, jehož dokladem pozůstatky materiální kultury jsou (Měřinský 1991, 164; srov. např. Dostál 1993). Část badatelů pojem pražský typ odmítá jako termín matoucí (Dostál 1975, 134).

Na výše citovanou základní práci I. Borkovského (1940) potom navázali další badatelé, kteří po zpracování náleзовých souborů s keramikou pražského typu, či typu Praha-Korčák vymezili detailně jednotlivé typy. Jmenovat musíme třídění I. Pleinerové a J. Zemana (Pleinerová 1968; Pleinerová–Zeman 1970; Zeman 1976; 1979; 1984–1987), na ně pak navázal B. Dostál (1982; 1985) a hlavně D. Jelínková (1990), která ve shodě s řadou dalších slovenských, polských, ruských a ukrajinských badatelů vytvořila poněkud odlišný systém třídění včetně závěrů chronologických.

Pro poznání nejstaršího období slovanského osídlení našich zemí představuje keramika takřka jediný a hlavní archeologický pramen, který máme k dispozici. Z tohoto faktu a charakteru náleзовých souborů keramiky pak vyplývají také složité otázky zpracování těchto kolekcí, stanovení typologie keramiky i jejího přesnějšího datování.

Musíme zdůraznit, že v případě keramiky tzv. pražského typu jde o ručně lepenou nezdobenou či vzácně jednoduše zdobenou keramiku, o něco později se počíná objevovat i zdobené obtáčené zboží tzv. podunajské kulturní tradice. Vzhledem k těmto zevšeobecňujícím formálním vlastnostem nejstarší slovanské keramiky musíme velmi pečlivě posuzovat její jednotlivá hodnotící kritéria. Řada badatelů, kteří se speciálně problematikou nejstarší slovanské keramiky zabývali, z nichž musíme u nás jmenovat alespoň D. Bialekovou, I. Pleinerovou, J. Zemana,

B. Dostála, Z. Klanicu, D. Jelínkovou a G. Fuseka a ze zahraničních pak H. Zoll-Adamikowou, M. Parczewského, V. D. Barana a I. P. Rusanovu, vytvořila na základě morfologie nádob a jejich hlavních typologických částí i technologie výroby určitá schémata třídění. Ta sice vykazují v detailech určité odlišnosti, nicméně v obecné rovině i jednotlivých stanovených skupinách a jejich keramické náplni se ukazují i shody umožňující úvahy o jejich chronologickém postavení v rámci vývoje kultury s keramikou pražského typu (srov. Měřínský 2002, 150).

Vůdčím keramickým tvarem časně slovanského období jsou hrncovité nádoby členěné do jednotlivých skupin a typů dle formování ústí či okraje, výdutě, dolní části nádoby se dnem a vzájemného poměru těchto jednotlivých částí. Takovýto klasický hrnec pražského typu představuje nádobu vysoké vázovité formy s největší výdutí v horní třetině a s krátkým přímým, nebo pouze nepatrně vychýleným okrajem. Podle třídění I. Pleinerové a J. Zemana (1970), kteří rozdělili nálezy časně slovanské keramiky z Čech do pěti skupin, jde o reprezentanta I. skupiny vyskytujícího se v typech 1 a 2, jenž je v Čechách zastoupen nejčastěji (kol. 60%) a odpovídá klasickému pražskému typu definovanému v roce 1940 I. Borkovským (1940). Další rozvoj bádání ukázal, že tvarová škála keramiky používané v časně slovanském období vykazuje podstatně větší variabilitu. Na rozdíl od předchozích systémů členění, chronologie i materiální náplně časně slovanského období razí D. Jelínková (1985, 466) jako nevhodnější označení celého komplexu těchto památek pojem kultura s keramikou pražského typu, která by zahrnovala jak vázovité hrnce označované za pražský typ v užším slova smyslu, tak i další tvarové varianty hrncovitých nádob a ostatních forem doprovodné keramiky.

D. Jelínková (1990, 252–278) vytvořila ve shodě s řadou dalších polských, ruských a ukrajinských badatelů poněkud odlišný systém třídění časně slovanské keramiky a na jeho základě stanovila i určité závěry chronologické. Moravské nálezy keramiky časně slovanského období rozdělila do čtyř skupin (A, A/B, B a jako vyšší vývojový stupeň navazující na pražský typ skupinu C). Tyto keramické skupiny chápe autorka jako určité typologické kategorie a samy o sobě je nepovažuje za představitele nějakých vývojových stupňů či fází.

Všeobecně se předpokládá, že nejstarší ručně lepená keramika pražského typu výzdobu postrádala a ta se na ní objevuje až později během jejího dalšího vývoje. Výjimky představují pouze ryté různě se křížící linie na tělech několika nádob z Čech, považované spíše za určitou symboliku než dekor v pravém slova smyslu, a dále kolký v podobě růžicovitých nebo mřížkových kroužků.

Typickou výzdobu časně slovanské keramiky představují jednoduché ryté vlnice a rýhy a především jejich vodorovné svazky a pásy zhotovované hřebenovitým vícehrotým rydlem se dvěma až šesti i více hroty. Tento druh výzdoby již souvisí s šířením dokonalejší obtáčené keramiky tzv. podunajské kulturní tradice (srov. dále). Z dalších poměrně vzácně se vyskytujících výzdobných motivů musíme ještě jmenovat kolkované čtyřvpichy kombinované s vícenásobnými vlnicovými rýhami známé především ze Slezska, rytou vlnici přecházející v cikcakovitý ornament, krátké svislé či šikmé vrypy, ryté křížky, hřebenem provedené křížovitě přes sebe vedené vrypy, stejnou technikou vytvořený kazetovitý a mřížovaný dekor, svislé hřebenové vrypy, obloučky a křížky, z plastického dekoru horizontální, někdy přesekávané lišty atd. Okraje v ruce lepených nádob mohly být vzácně opatřeny přesekáváním či hřebenem provedenými záseky – ty se vyskytují i na okrajích obtáčené keramiky, jejichž vnitřní plocha mohla být opatřena také vícenásobnou vlnicí (Jelínková 1990, 264–271; Fusek 1994, 58–65; srov. Měřínský 2002, 154–155; 2013, 75).

Pro obtáčenou keramiku je kromě celkového dokonalejšího provedení a technologie výroby typická především výzdoba skládající se z vodorovných svazků rýh a pásů vlnic zhotovovaných hřebenovitým vícehrotým rydlem v různých kombinacích pokrývajících někdy celé tělo nádoby. Způsob nanesení ornamentu je různý včetně jeho provedení a intenzity. Objevit se mohou i obloučky, horizontální krátké vpichy či je tento dekor proveden hřebenem. Vyskytuje se i kazetový ornament a ojedinele také další prvky dekoru. K této keramice nacházíme již řadu paralel v pozdějším hrnčířském zboží ze střední doby hradištní a na Slovensku také na pohřebištích s litými garniturami. Šíření tohoto dekoru se spolu s výrobou obtáčené keramiky rozvíjí až v závěru časně slovanského období, zejména během druhé poloviny 7. století, kdy již můžeme

hovořit o plném přechodu v dobu starohradištní, či na Moravě a Slovensku předvelkomoravskou, datovaném na přelom druhé a třetí třetiny 7. století až počátek 80. let tohoto věku. V tomto období se již také plně prosazuje keramické zboží podunajské kulturní tradice (Dostál 1975, 133–135, 137–140; 1982, 44–46; 1985, 54–57; Klanica 1986, 60–63, 66; Jelínková 1990, 275–276; Fusek 1994, 152; ke keramice podunajské kulturní tradice např. Staňa 1995; Macháček 1995; 1997; 2000; srov. Měřinský 2002, 155; 2013, 75).

V těchto souvislostech si musíme uvědomit, že na jedné straně bezesporu navazuje rozšíření obtáčené keramiky tzv. podunajské kulturní tradice na hrnčířskou výrobu vycházející z oblastí ležících mimo naše území, představuje hranici mezi starší a mladší fází časně slovanského období, a na druhé straně jeho plné prosazení nás již přivádí do jiného období, o němž bude řeč v dalším výkladu (srov. dále; Měřinský 2002, 480–486; 2013, 191, 193–194). Za současného stavu našich vědomostí je hledán původ tohoto keramického zboží, nebo lépe řečeno podněty k jeho výrobě u nás, v pozdně římské produkci na území podunajských provincií, kde je možno sledovat používání podobných keramických výrobků až k ranému středověku. V souvislosti s počátky výskytu obtáčené a zdobené keramiky tzv. podunajské kulturní tradice si také musíme položit otázku, kdo byli její nositelé. Nápadná je zde již okolnost, na kterou poukazuje J. Zeman (1976, 195), že v Čechách je obtáčená keramika v nejstarší fázi svým celkovým provedením dokonalejší, výzdobou bohatší a patrně i tvarově rozmanitější než zboží označované běžně jako staro- až středohradištní. Tyto poznatky naznačují, že rozšíření tohoto hrnčířského zboží může souviset právě s onou předpokládanou druhou vlnou slovanských osadníků přicházejících z Podunají (Měřinský 2002, 155).

Naprostou převahu v keramice časně slovanského období mají hrnce a kromě nich se ještě ojediněle vyskytují misky, talíře, miniaturní nádoby a někdy bývají mezi keramické výrobky zařazovány také pražnice. Ty však mezi hrnčířské výrobky v pravém slova smyslu nepatří, neboť složení materiálu ani technika zpracování tomu neodpovídají (Zeman 1976, 189–193; Fusek 1994, 18–58, 77–78; srov. Měřinský 2002, 155–156; 2013, 75; k nim např. Skružný 1964). Mezi technickou keramikou však náleží hliněné přesleny. Ty byly součástí vřeten sloužících k vytahování a soukání nití ze svazků příze upevněné na přeslici, a lze je tedy považovat za přímý doklad textilní výroby, která patřila ve vesnickém prostředí ještě dlouho do vrcholného středověku k typicky ženským činnostem v rámci podomácké výroby. Přesleny však byly vyráběny i z různých hornin. Nálezy hliněných závaží prozatím z našeho území ani Slovenska neznáme. Zlomek tyglíku je uváděn z objektu č. 83 v Mutěnicích (Klanica 2008, 78, obr. 60:4 na s. 77; srov. Měřinský 2002, 156; 2013, 75–76).

Základní surovinou pro výrobu časně slovanské keramiky představovala jílovitá hlína, ochuzovaná, aby během sušení a výpalu nepraskala, různými přísadami – pískem, slíudou a někdy i keramickými příměsemi. Za obtáčenou keramikou lze považovat všechny doklady zhotovované za pomoci rotace, a to nejen při formování nádoby, ale také při nanášení dekoru. Na dnech takto formovaných nádob se někdy dochoval otaček osy hrnčířského kruhu, což dokládá již poměrně dokonalé formování nádoby pomocí obtáčení na ručním pomalu rotujícím kruhu, s čímž se setkáváme i ve střední době hradištní. Postupně se toto keramické zboží plně prosazuje. Speciální hrnčířská vypalovací zařízení dosud na Moravě nalezena nebyla, vypalovací teploty se pohybovaly od 520 do 800 °C. Hrnčířství i další řemeslná odvětví ještě nepřesáhla úroveň podomácké výroby (Zeman 1976, 188–189; Měřinský 2002, 158; 2013, 76–77).

Pokud jde o absolutní data, upozorňuje D. Jelínková (1990, 277) na určité období starobylé keramiky skupin A a A/B, reprezentujících první sídlištní fázi, na ukrajinských lokalitách v Podněstří, a to v jejich nejstarších vývojových fázích. Domnívá se však, že by aplikace ukrajinské chronologie na naše podmínky znamenala příliš časně datování, což dosavadní celky ze střední Evropy i celá historická a kulturní situace, zejména na jižní Moravě nedovolují, a počátky slovanského osídlení nelze klást do doby časnější, než je druhá polovina 6. století. Tomu by měla odpovídat i ojedinělost nálezů 1. sídlištní fáze vymezené autorkou víceméně negativně vůči datování fáze 2. Nevylučuje však počátky osidlovacího procesu našich zemí již před polovinou 6. století (od 30. let), což odpovídá novým výše zmíněným úvahám D. Třeštíka (1996; 1997,

38–39, 47–53) i závěrům dalších badatelů. S druhou sídlištní fází počítá autorka v rozmezí od konce 6. do poloviny 7. věku a 3. fází datuje do druhé poloviny 7. století.

Zmiňovali jsme již nástup keramiky podunajské kulturní tradice charakteristické pro starohradištní či předvelkomoravské období (přelom druhé a třetí třetiny 7. až přelom 8. a 9. století). Hovořili jsme také o názorech na možný původ tohoto keramického zboží ve středodunajské oblasti. V současnosti se vylučuje genetická souvislost s pražským typem a jeho rozšíření je spojováno s druhou slovanskou migrační vlnou postupující z Podunají a s keramickou produkcí římských provincií na středním Dunaji (srov. např. Svoboda 1966, 108–114, zvl. pozn. č. 63, 69 na s. 108–109, 111).

Toto keramické zboží dokonale obtáčené na ručním hrnčířském kruhu, který dokládají otisky jeho osy na dnech nádob, a s bohatou výzdobou nacházíme na řadě nížinných předvelkomoravských opevněných sídlišť, jako byly Valy u Mikulčic, Ostrov sv. Jiří v prostoru dnešního historického jádra Uherského Hradiště, Olomouc-Povel, z výšinných potom např. Staré Zámky v Brně-Lišni a další (např. Klanica 1970, 104, 112; Poláček 1994a, 212, obr. 2–3 na s. 210–211; 1994b, 261; 1995, 135–149; Snášil–Procházka 1981, 34–35; Bláha 1988, 165; Staňa 1994, 267–273, obr. 2–5 na s. 267–279). Charakteristická je i pro otevřená zemědělská sídliště a výrobní centra. Na jižní Moravě tuto keramiku obsahovaly i kostrové hroby s litými garniturami v Dolních Dunajovicích (Klanica 1972, 20–21; srov. Měřínský 2002, 481; 2013, 191).

Stejně jako pro časně slovanské období i v rámci starohradištní periody máme různé systémy třídění. Předvelkomoravskou keramiku z Mikulčic rozdělil Z. Klanica (1970, 104, 112; 1986, 62) do dvou základních typů z celkem pěti. O tomto členění se v současnosti vede kritická diskuse. V podstatě lze výše popisovaný předvelkomoravský keramický horizont synchronizovat s chronologickými systémy keramiky počáteční fáze slovanského osídlení našich zemí, kterou vypracovali J. Zeman, D. Jelínková a G. Fusek. Celkově by se v keramické náplni celého období měla projevit třetí moravská sídlištní fáze D. Jelínkové (1990, 275–278; zde též podán na s. 251–258 přehled třídění u řady evropských badatelů, kteří se touto problematikou zabývali), jež ji charakterizuje již jako přechodnou ke starohradištní periodě, datovanou rámcově do druhé poloviny 7. století. Její počátek lze snad vročit na přelom druhé a třetí třetiny až na počátek 80. let 7. věku (Bubeník 1972, 383; 1994, 56–60; Pleinerová 1975, 247; srov. Měřínský 2002, 484, 486; 2013, 193).

Obecně pak náleží předvelkomoravský keramický materiál ke III. horizontu B. Dostála (1975, 131–140, zvl. s. 137–140; 1982, 44, 46; 1985, 76–77) na Pohansku u Břeclavi. Jeho nástup kladl tento badatel někam na počátek druhé poloviny nebo poslední třetiny 7. věku a jeho vyznívání do doby kolem přelomu 8. a 9. století. Keramika tohoto III. horizontu z Pohanska u Břeclavi se vyznačuje bohatou výzdobou vytvářenou hřebenovitým nástrojem za pomoci rychlejší rotace, jak to dokládá sklon vlnovek a stopy obtáčení, někdy patrné na vnitřní i vnější straně, i velmi pečlivá úprava povrchu. Výzdoba se skládá z vlnic, svazků žlábků a jejich kombinací. Na nádobách se může vyskytnout i jednoduchá žlábkovaná vlnice naznačující již další vývoj a přechod ke keramice středohradištní, podobně jako silně vyhnuté okraje, kvalitně obtáčený a často také poměrně tenkostěnný stěp včetně kvalitního výpalu. Tato sídlištní keramika je na Pohansku u Břeclavi srovnatelná s doklady z nejnávštěvnější III. fáze zdejšího žárového pohřebiště. Charakteristika keramiky z Pohanska i z jiných výše jmenovaných lokalit je již předstupněm k dalšímu středohradištnímu vývoji, má obecnější platnost a může již souviset s počátky dílenské produkce (srov. Měřínský 2002, 486; 2013, 193).

Během období 7.–8. století se v rámci vývoje keramiky setkáváme zejména v prostředí moravském a slovenském ještě s dalšími pojmy a keramickými typy. Především musíme zmínit žlutou keramiku známou z kostrových pohřebišť s litými garniturami v karpatské kotlině. Jde o žlutě až cihlově do červena vypálené hrnčířské zboží z jemně plavené hlíny s těžištěm výskytu v prostoru karpatské kotliny, ač ve střepech se s ním můžeme setkat i v předvelkomoravských vrstvách slovanských opevněných sídlišť a hradišť. Nástupcem tohoto druhu hrnčířského zboží se potom stává specifická skupina velkomoravské keramiky tzv. byzantských či antických forem (srov. Bialeková 1967).

J. Eisner zavedl v roce 1952 do literatury ještě další pojem – keramika potiského typu. Jde o jednoduché hrubé hrnce vytvářené v ruce. Mají prohnuté nebo alespoň oddělené hrdlo a nade dnem bývají vykrojeny. Původně nenesla těla těchto nádob žádnou výzdobu, snad s výjimkou vrubů na okraji. Rozměrově jsou shodné s keramikou podunajského výrobního okruhu a počátky tohoto typu lze hledat snad již v pozdní době římské a následující periodě stěhování národů, kdy se tato jednoduchá v ruce formovaná keramika objevuje, podobně jako později pražský typ na širokých prostorech kolem dolního Dunaje od severovýchodní části Chorvatska, severní části Srbska až po Rumunsko, ale známe ji také z východního Slovenska a Potisi. Tam je připisována ještě Sarmatům. Nomádkou se tato keramika měla stát, až ji převzali ve druhé polovině 6. věku nově do karpatské kotliny přichozí Avari, a objevuje se i v kostrových hrobech s litými garniturami v celém tomto rozsáhlém prostoru. Pod vlivem keramiky podunajského výrobního okruhu se potom na ní počíná uplatňovat výzdoba. Během 8. století její výskyt vyznívá a podunajská keramika potiský typ plně vytlačuje (Eisner 1952, 261–265; 1966, 162–164; srov. Měřinský 2002, 489–491; 2013, 196).

Ve středohradištním či velkomoravském období (přelom 8. a 9. až první polovina 10. století) přerůstá řada předvelkomoravských opevněných sídlišť ve velkomoravská centra, jako byly Mikulčice, staroměstsko-uherskohradištská aglomerace, nedaleko od Povelu velkomoravská Olomouc (srov. např. Procházka 2009). K dispozici zde máme zejména množství dílčích prací zpracovávajících nálezy z jednotlivých lokalit, ať již sídlišť či pohřebišť.

Na řadě těchto nalezišť byla věnována speciální pozornost také keramice. Mikulčickou se pokusil roztřídit Z. Klanica (1970) a na něj navázal L. Poláček (1994a; 1995). Keramice ze staroměstsko-uherskohradištské aglomerace se věnuje L. Galuška (1993; 1994; 1995), širší Brněnsko zpracovával Č. Staňa (např. 1994; 1995; 1998) apod. Slezské lokality s důrazem na Hradec nad Moravicí a Chotěbuz-Podoboru vyhodnotil P. Kouřil (1994). Především však musíme vyzdvihnout precizní zpracování keramiky z Pohanska u Břeclavi provedené v rámci vyhodnocení tzv. velmožského dvorce i dalších zdejších sídlištních uskupení B. Dostálem (1975), na jehož studii navázal J. Macháček (2001; 2002) včetně širších závěrů o velkomoravské keramice jako takové. Keramikou 9.–12. století na jihozápadní Moravě se potom zabýval L. Poláček (1994; 1994b). Při zpracování velkých keramických souborů obecně raného i vrcholného středověku se již dříve uplatnily různé systémy deskriptce a typologie včetně stanovení keramických tříd.

Již výše jsme konstatovali východiska vývoje velkomoravské keramiky z hrnčířského zboží tzv. podunajského výrobního okruhu či středodunajské kulturní tradice (Poulik 1989–1990; Macháček 1995; 1997; 2000; Staňa 1995), na něž tato keramika navazuje jak technologií výroby na pomalu rotujícím hrnčířském kruhu, tak hmotou keramiky i řadou výzdobných motivů apod. Kromě otisků osy kruhu na dnech nádob se již vyskytují i složitější značky. Ukazuje se značná různorodost technologie výroby a zejména okrajové profilace i výzdoby, daná vyspělostí prostředí a společensko-ekonomickými vztahy i určitou diferenciací regionální. Tyto rozdíly jsou patrné zejména u funerální keramiky, zvláště z venkovských pohřebišť. Pestrost forem, výzdoby i kvality nálezů z nekropolí je především dokladem rozdílné úrovně i zručnosti výrobců víceméně převažující podomácké výroby v prostředí zemědělských venkovských sídlišť 9. století, jež byla typická s největší pravděpodobností alespoň ve starší části středohradištní periody pro venkovské prostředí a potažmo jako milodary v hrobech. V menším měřítku se tyto výrobky objevují v souborech z otevřených sídlišť, především u větších sídelních aglomerací a hlavně fortifikovaných lokalit (hradiska), kde se produkce keramiky či lépe řečeno její distribuce dostávala na úroveň řemeslné výroby zásobující široký okruh spotřebitelů (srov. např. Měřinský 1985, 54–55). Teprve tam, kde se začínají objevovat unifikované příbuzné výrobky a určité keramické skupiny, je možno je považovat za dílenské výrobky, tedy naznačují existenci jistých výrobních center, jež mohou být spojena i s určitými regiony, ať již správního nebo kmenového charakteru (srov. Turek 1971; Měřinský 1989; 1991, 168).

Tento vývoj je možno pozorovat i na hradištích (např. keramické skupiny z Pohanska u Břeclavi nebo Mikulčic; srov. Dostál 1975, 159–166; Klanica 1970, 103–114; Macháček 2001; Poláček 1995). Již J. Poulik popsal v roce 1941 tzv. „blučinský tvar“ keramiky a o sedm let později jej podrobněji definoval (Poulik 1941; 1948, 19–32, 81–83). Tyto nádoby jsou podle něj

kvalitně zhotoveny na kruhu, vesměs štíhlejších a ramenatých forem. Jejich značně vyhnuté okraje jsou válcovitě či kuželovitě seřiznuty s jednou či oběma vytaženými hrankami. Keramická hmota ostřená jemným pískem je dobře vypálena a barva drsného povrchu se pohybuje v rozmezí mezi tmavohnědou a černohnědou a na dnech se někdy nacházejí otisky osy hrnčířského kruhu. Dekor se skládá z vlnic a rýh hluboce rytých jednozubým rydlem a pod okrajem je na hrdle umístěna strmá a ostře vřezaná vlnovka, pod níž je pás ostrých rýh. Na výdutí následuje opět jedna nebo více vlnic a dále o něco řidší rýhy. Vlnovka bývá někdy značně vysoká a strmá. Výjimečně se objeví i další výzdobné prvky. Tyto specifické hrnčířské výrobky jsou na všech lokalitách doprovázeny početnými soubory keramiky podomácké i řemeslné produkce, které se liší jak tvarem, tak výzdobou s různými rytými motivy, jež může být zhotovována jednozubým rydlem i vícehrtým hřebenem (Poulik 1948, 19–32).

Tento tzv. blučinský typ (dle J. Macháčka 2001, 247, správněji okruh), může být na některých lokalitách reprezentován i jeho deriváty nebo lokálními variantami. Pravděpodobně jde o výrobky dílen s určitým vlivem z produkčního centra, jež se nacházelo na Brněnsku se Starými Zámky v Brně-Lišni a povodím Svatky s nekropolemi Rajhrad, Rajhradice a Blučina, dále i Boleradice a další (Poulik 1948, 113; Staňa 1994, 273–274; 1995a, 82; 2006). Na jihu se šíří až do dolního Podyjí a poměrně daleko směrem na západ se s ním i jeho deriváty setkáváme na hradisku Kramolín (Poláček 1994b, 246, 249, Abb. 5–6). S okolními okruhy hraničí blučinský na východě v povodí Trkmanky (srov. dále). Na Pohansku u Břeclavi je přítomnost tohoto okruhu malá, ale spolu s ním zde vystupuje keramika s podobným dekorem zhotoveným jednoduchým rydlem a se srovnatelnou technologií i okrajovou profilací. Tato skupina (E, snad i A–E, A?; Dostálůva skupina 1; srov. dále) tvoří na Pohansku u Břeclavi podle J. Macháčka především ve 2. fázi nezanedbatelné procento a vzhledem ke skutečnosti, že nádoby s analogickou výzdobou jsou údajně jen velmi málo zastoupeny v Mikulčicích (nová zjištění M. Mazucha [2013] však tento názor revidují), může být otázkou, zda i Pohansko nepatřilo ve starších velkomoravských fázích do širšího rámce blučinského okruhu. Avšak jednoznačné závěry nelze prozatím vyslovit, neboť horizont s touto keramikou na Brněnsku datuje Č. Staňa (1994, 273–274) až do druhé poloviny 9. století, což odporuje zjištěním z Pohanska u Břeclavi (Macháček 2001, 247).

Druhým nejdůležitějším tzv. typem definovaným J. Poulikem (1948, 81–83, 113–115) vedle blučinského je pomoravský typ keramiky (správněji podle J. Macháčka pomoravský okruh), jehož vůdčím typem je právě hrnec pomoravské formy. Nádoby tohoto tzv. typu mají vejčitý nebo soudkovitý tvar. Jejich okraje jsou nálevkovitě či kuželovitě seřiznuty, zaoblené, případně se na konci zužují a zahrocojí. Charakteristická jednoduchá výzdoba je umístěna mezi hrdlem a největší výdutí, provedená převážně jednoduchým rydlem a pouze vzácně hřebenem. Dekor sestává většinou z kombinace jednoduchých vlnic a rýh, ojediněle také vpichů. Hmota nádob je z tříděné hlíny s příměsí písku, vyznačuje se jemně drsným tzv. krupičkovitým povrchem a je velmi dobře vypálena do šedých, někdy hnědočervených tónů. L. Galuška (1994, 240; 1995, 104; 1997, 79), jenž vlastní velkomoravskou keramiku ze staroměstsko-uherskohradištské aglomerace rozděluje do tří skupin, ji řadí ke své I. skupině. Hmotu II. skupiny tvoří jemně plavená hlína šedé barvy a její výzdoba se skládala pouze ze dvou až pěti jednoduchých rýh, přičemž dílny ji vyrábějící se nacházely na vyšší technologické úrovni a patrně používaly pomalu rotující kruh. Jde o málo početnou skupinu. Odlišnost III. skupiny je dána speciálním materiálem, který se v nejbližším okolí Starého Města nevyskytuje. Jde o jíl světle šedé barvy na lokalitu dovážený a mohl být bez ostřív, nebo naopak ostřen velkým podílem písku.

V. Hrubý (1965a, 291, 297) datoval pomoravskou keramiku do druhé poloviny 9. století. L. Galuška (1995, 104) konstatoval, že tzv. pomoravský typ je velmi charakteristický pro střední Pomoraví a v jiných velkomoravských centrech je jeho výskyt slabý či chybí úplně. V několika dokladech nacházíme tzv. pomoravský typ také v Mikulčicích.

Pokud jde o rozšíření keramiky pomoravského okruhu, jeho jádro se nachází v rámci staroměstsko-uherskohradištské aglomerace a v jejím okolí, potažmo na teritoriu širšího středního Pomoraví (Galuška 1995, 104). Distribuční okruh výskytu tohoto hrnčířského zboží je vymezen na východě a jihovýchodě Bílými Karpaty a na jihozápadě Bzeneckou Doubravou („Moravskou Saharou“). Na severu by vliv pomoravského distribučního okruhu sahal až někam do prostoru

mezi Kojetínem a Přerovem (Poulik 1948, obr. 21), na což poukazují například některé nálezy z Kojetína (Staňa 1994, 274–277), a na západě se dostával do kontaktu s dalšími distribučními okruhy v povodí Trkmanky (Poulik 1948, obr. 34; Měřinský 1985, 89).

Specifickou formu keramiky s vývalkovitě členěnými horními částmi výdutě známe na jižním okraji blučinského okruhu z pohřebiště „Na pískách“ u Dolních Věstonic i z dalších lokalit v okolí (Strachotín „Petrova louka“ a pohřebiště u Mušova; srov. Poulik 1948, 83–87; 1948–1950, 86–89; 1985, 45; Jelínková 1999; Měřinský 1991, 168). Jsou to nádoby se zaobleným lomem v horní třetině výdutě s většinou zaobleným okrajem dokonale vyráběné na kruhu. Za jejich výrazný charakteristický znak můžeme označit profilaci odsazené horní části, jež nese jeden či více výrazných horizontálních vývalků. Výduť bývá ve své maximální části opatřena výzdobou jednoduché nebo hřebenové vlnice. Toto originální hrnčířské zboží doložené na malém území nazval „dolnověstonickou keramikou“ J. Poulik (1948–1950, 87–90). Tento tzv. dolnověstonický typ keramiky představuje asi úzce místně ohraničenou skupinu, na druhé straně se neváže pouze na samo pohřebiště „Na pískách“ a jeho nejbližší okolí – tuto keramiku uvádí B. Dostál (1961, 119) i ze Znojemska – a J. Macháček (2001; 119) jej klasifikuje jako dolnověstonický okruh.

Již ve 40. letech minulého století postihl výše vyjmenované tzv. typy (lépe okruhy) i jejich určitou regionální diferenciaci J. Poulik. Přiřítal ji třem kmenovým oblastem existujícím na území pozdějšího státu Mojmira I. (okolo 830–846) a jejich odraz spatřoval v rozdílech forem keramiky i její výzdoby. Především šlo o hrnce vejčitého tvaru s charakteristickým římsovitým okrajem zdobené na těle do šroubovice vinutými horizontálními žlábkami kombinovanými pod hrdlem v místě maximální výdutě a někdy v pravidelných intervalech po celé výdutí. J. Poulik nazval tuto svéráznou keramiku vzhledem k jejímu rozšíření v prostoru Dyjskosvrateckého úvalu a eponymní lokalitě původně „blučinským tvarem“ (Poulik 1941; 1948, 19–32, 81–83; srov. výše).

Osu další oblasti tvořilo střední Pomoraví s Dolnomoravským úvalem ohraničené na severu Napajedelskou soutěskou, odkud pronikala charakteristická keramika soudkovitých forem s jednoduchou vlnicí na podhrdlí označená za pomoravský typ až ke Kroměříži a Holešovu, na severu za hřebeny Chřibů a Ždánického lesa a na východě překračovala svahy Bílých Karpat až k Bratislavské (Devínské) bráně a do Pováží. Na západě potom tvořil rozhraničení tok Trkmanky od jižních svahů Ždánického lesa až po její soutok s Dyjí u Podivína. Konečně poslední oblast shledával J. Poulik – s přihlédnutím ke skupině výrazně profilované dokonale obtáčené keramiky z pohřebiště „Na pískách“ u Dolních Věstonic na Břeclavsku i podobným nálezům z „Petrovy louky“ u Strachotína a také zdejšímu svéráznému šperku – na teritoriu pod Pavlovským vrchy, kam měly pronikat jihoslovanské elementy z Podunají charakterizované karantánsko-köttlašským okruhem. Jeho průnik lze však postihnout proti toku Svratky ještě dále k severu až do jižní části Brněnska (Poulik 1948, 112–115; srov. Měřinský 2006, 127; 2013, 222–223).

Toto rozhraní odpovídá zhruba hranici mezi pomoravským a blučinským typem keramiky vymezené J. Poulikem, a co je ještě zajímavější, tento předěl se zhruba kryje s hranicí mezi znojensko-brněnským a olomouckým údělem 11.–12. století. Ačkoliv nemůžeme prozatím rozhodnout, byla-li diferenciaci jižní Moravy na několik oblastí pozůstatkem etnického nebo správního členění, zdá se, že celý další vývoj po začlenění Moravy do přemyslovského českého státu udržuje určité rysy kontinuity s předcházejícím velkomoravským obdobím, na jehož tradice mnohdy vědomě i nevědomě navazuje (Turek 1971; Měřinský 1985, 87; 2006, 66; 2006, 128; 2013, 223–224). Dnes je existence kmenů velmi často zpochybňována a to platí i o ztotožnění rozšíření určitých specifických a vúdčích typů keramiky, jež je spíše výrazem určitých distribučních okruhů závislých na dilenských centrech, jež dosud neznáme, než projevem kmenové diferenciaci. Také J. Poulik (1989–1990, 27–28) tuto svoji hypotézu později zamítl.

Můžeme definovat i další typy velkomoravské keramiky, k níž náleží především dokonale obtáčené soudkovité hrnky s dekorem svazků hřebenem provedených žlábků a rýh a kalichovitými prožlabenými okraji. Jsou rozšířeny v jižní části Dolnomoravského úvalu, až na nepatrné výjimky je neznáme z prostoru staroměstsko-uherskohradištské aglomerace, ale vyskytují se také v prostoru Olomouce. J. Macháček (2001, 248) a nejnověji M. Mazuch (2013, 24–30, 53–103) hovoří o mikulčickém okruhu a ve vrcholném velkomoravském období k němu patřilo

i Pohansko u Břeclavi. Tato keramika náleží v Mikulčicích k typu 3 a na Pohansku do skupiny B a B2 (případně do Dostálovy skupiny 4).

Mikulčický okruh zaujímá především meziříčí a okolí dolních toků Dyje a Moravy s ústředími v Mikulčicích a na Pohansku u Břeclavi. V tomto regionu se tato specifická keramika vyskytuje na venkovských nekropolích i na sídlišťích. S blučinským okruhem se prolíná v širším pásu podél říčky Trkmanky a při soutoku Svatky s Dyjí, kde se keramika mikulčického okruhu vyskytla na hradišti „Petrova louka“ u Strachotína (Měřínský 1990, 68). Od pomoravského okruhu jej oddělovala neosídlená Bzenecká Doubrava. Ojedinelé importy keramiky mikulčického okruhu lze také velmi snadno identifikovat v cizím prostředí, např. ve Starých Zámčích v Brně-Lišni (Staňa 1984, 218) a nádoba patřící k tomuto okruhu se vyskytla v hrobě na rajhradském pohřebišti. Ojedinelý střep nádoby s prožlabeným okrajem pak uvádí L. Poláček (1994b, 246) z hradiště v Kramolíně. Její výskyt může totiž naznačovat určité přesuny osídlení z neklidné jihomoravské oblasti nacházející se v kontaktní zóně se starými kočovnými Maďary k severu na bezpečnější střední Moravu, jež mohly probíhat již od počátku 10. století a v jeho první polovině (Měřínský 1986, 49). Podobné přesuny nejsou vyloučeny ani na jihozápadní Moravu, kde máme tuto formu nádob s kalichovitě prožlabenými okraji doloženu ojedinelě z hradiště Kramolín na Třebíčsku (Poláček 1994b, 246).

Kromě Olomouce víme o středohradištní keramice z Hornomoravského úvalu, potažmo střední a severní Moravy, velmi málo. Výjimku snad představuje materiál z pohřebišť, který však v řadě případů čeká na zpracování.

Mimo výše uvedené hlavní okruhy středohradištní keramiky z teritoria zejména jižní Moravy a hlavně zdejších ústředních lokalit jsme již zmiňovali nepříliš výrazné a taktéž dosud málo zpracované soubory spojené většinou s místní produkcí nebo v případě prostředí vesnických zemědělských sídlišť zejména ve starší středohradištní fázi ještě i s podomáckou výrobou. Nicméně k dispozici máme dílčí studie analyzující specifika keramiky v některých regionech. Jedním z nich je oblast střední Moravy se širším Brněnskem, Vyškovskou bránou zasahující až na Kroměřížsko a Přerovsko dlouhodobě sledovaná Č. Staňou (1984; 1993; 1994; 1998; 2006). Ten přitom vycházel především z analýzy nálezových souborů keramiky získaných při dlouhodobém systematickém archeologickém výzkumu hradiště Staré Zámky v Brně-Lišni (Staňa 1960; 253–276; 1994, 265–286; k lokalitě např. týž 1972). Známe i některé další lokální skupiny, ale jejich propracování je úkolem dalšího výzkumu. Současné bádání definuje výše jmenované typy jako výrobní okruhy, tzn. okruh blučinský, pomoravský, pro keramiku s kalichovitými prožlabenými okraji okruh mikulčický a s vývalkovitě členěnou horní částí nádoby nejmenší okruh dolnověstonický.

Právě skupina keramiky s kalichovitými prožlabenými okraji s těžištěm výskytu v pokročilé druhé polovině 9. století až jeho závěru představuje určitý předěl vedoucí k doznívání tradičních forem, dekoru i technologie výroby velkomoravské keramiky během první poloviny 10. století. Keramika tohoto období zachovává formy, výzdobu i všechny další znaky předchozího velkomoravského vývoje a kromě některých keramických skupin nelze spolehlivě eliminovat ty prvky, které by byly charakteristické pro první polovinu 10. věku. Ze skupin charakteristických pro závěr středohradištní doby je nutno jmenovat především již zmiňovanou skupinu dokonale obtáčené, zvonivě vypálené keramiky ostřené středně zrnitým pískem, pro niž je charakteristické odsazení hrdla vytvářející plastické žebírko a kalichovitě prožlabené okraje (Měřínský 1985; 1986, 49; 1991, 170; srov. výše).

Není vyloučeno, že závěru velkomoravského období náležejí i nádoby s některými formami válcovitě seříznutých okrajů s vytaženou spodní hranou a nahoře vytažené do špičky a nádoby se zesílenými bohatě profilovanými okraji. Jejich chronologické postavení však bude nutné teprve prokázat (srov. Dostál 1975, 148–149, obr. 15:38 na s. 146). Řada ostatních typů, forem a skupin velkomoravské keramiky se vyskytuje průběžně po celé období. To platí například o keramice blučinského typu, která se objevuje v průběhu 9. století, a není vyloučeno, že se může vyskytnout i později, na počátku či v průběhu první poloviny 10. věku (srov. Poulik 1948, 19–28, 81–87, 94–101; 1989–1990; Dostál 1975, 161–162).

Citlivým indikátorem proměn, které v keramické produkci 10. století nastávají, bude patrně tuha. Při řešení chronologie počátků tuhové keramiky je však nutno vycházet důsledně z uzavřených nálezových celků, statistického vyhodnocení, srovnávacího studia i regionálních odlišností. Podle Č. Stani (1960, 288; 1998) se tuha počala nejdříve do keramického těsta přidávat na pomezí moravsko-rakouském v oblasti horní Dyje, a to již koncem 9. století. Řadu dokladů známe i ze sousední dolnorakouské oblasti (např. hradiště Gars-Thunau na Kampě; Cech 1994; 2001). Podobně jsou datovány nejstarší nálezy na Pohansku u Břeclavi (Dostál 1975, 166) a do druhé poloviny 9. století datuje nejstarší nálezy z Mohelnicka V. Goš (1970, 13). Na Starých Zámčích v Brně-Lišni se objevuje kolem poloviny 10. století a ve stejné době se začíná vyskytovat i na západní Haně (Staňa 1960, 288; 1998). Prvé nádoby vyráběné z tuhové hmoty zachovávají tvar i výzdobu současných nádob bez tuhy. Za centrum výroby grafitového zboží je možno považovat právě Moravu, Dolní Rakousy a jižní Čechy, což předpokládají i polští badatelé, kteří zde hledají původ sporadických nálezů grafitové keramiky ze Slezska a Malopolska (Lodowski 1966; 1967; Parczewski 1982, 67–69). Kromě Moravy, Dolních Rakous, jižních Čech a Bavorska se tuhová keramika ve větší míře ve středoevropském prostředí nevyskytuje (srov. Měřinský 1991, 172; Staňa 1998; Poláček 1998; 1999).

V této době se také poprvé objevuje radělkovaný dekor drobných čtverečků či obdélníčků obíhající v horizontálních pásech tělo nádoby. Pro nejstarší horizont tohoto dekoru můžeme nalézt analogie v okrajových zónách karpatské kotliny na jihozápadním Slovensku a v Dolních Rakousích i ve vlastní karpatské kotlině na území dnešního Maďarska (Měřinský 1983; 1984; 1986, 31; 2009). V případě dokladů z krakovského Wawelu, podobně jako ze Slezska, lze hledat jejich původ pravděpodobněji také na jihu (Měřinský 1991, 172).

Hrnčířství se rovněž postupně vyčleňuje jako specializované řemeslo, jak to lze doložit na určité typové uniformní škále výrobků či žluté nebo žlutooranžové keramice byzantské tradice. Na druhé straně různorodost a pestrost množství nacházených keramických nádob, především hrnců, naznačuje stále provozovanou podomáckou či pouze příležitostnou výrobu pro velmi omezený okruh spotřebitelů (Macháček 2001, 219).

Sortiment druhů keramických výrobků se příliš nerozšířil. Vedle hrncovitých tvarů, zásobnicových hrnců, mísovitých hrnců a misek přibývá láhev. Zmiňovali jsme se již o keramice tzv. byzantských či antických tvarů vyskytující se na nekropolích a ve střepech vzácně i na hradištích v několika typech. Rámcově je datována do druhé poloviny 9. století a představuje pokračování působení římských tradic panonské oblasti. Pec na její vypalování byla prozkoumána v rámci sakrálního komplexu na saském návrší u Uherského Hradiště (Hrubý 1965). Odtud též pocházejí nálezy pálené střešní krytiny (Hrubý 1970). Z dalších dokladů technické keramiky jsou to hliněné přesleny a tyglíky. Ve hmotě keramiky se začíná používat příměs tuhy, která se stává její dominantní složkou v mladohradištním období.

Ač předpokládáme určitá hrnčířská centra produkující keramiku s jistými shodnými znaky, dosud se kromě pece v Sadech snad podařilo odkrýt hrnčířskou pec s přidruženým otevřeným ohništěm na Hradišti sv. Hipolyta ve Znojmě-Hradišti, o níž však kromě drobné zmínky nejsou publikovány žádné další informace. Vedoucí výzkumu B. F. Klíma (2008, 462) ji na základě keramiky datuje do velkomoravského až povelkomoravského období. Lze předpokládat, že takovéto výrobní objekty se musely nacházet poblíž zdrojů surovin. Žádná další výrobní zařízení a dílny, ani hrnčířské pece z velkomoravského období z Moravy neznáme a i v okolních zemích osídlených Slovy v rámci střední doby hradištní představují výjimečný nález (Měřinský 2013, 402).

Literatura

- BIALEKOVÁ, D., 1967: Žltá keramika z pohrebísk obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline – Die gelbe Keramik aus den awarenzeitlichen Gräberfeldern im Karpatenbecken, *SlArch XV*, 5–76.
BLÁHA, J., 1988: Předběžná zpráva o objevu předvelkomoravského ústředí v Olomouci – Das vorgroßmährische Zentrum in Olomouc (Olmütz). *Vorbericht, AH 13*, 155–170.

- BORKOVSKÝ, I., 1940: Staroslovanská keramika ve střední Evropě. Studie k počátkům slovanské kultury. Praha.
- BUBENÍK, J., 1972: Staroslovanské sídliště v Kadani – Die altslawische Siedlung von Kadaň, AR XXIV, 373–386.
- 1979: Nový nález časně slovanské keramiky z Podkrušnohoří a otázka tzv. zdobeného pražského typu – Ein neuer Fund frühslawischen Keramik aus Unterem Erzgebirge und die Frage des sog. verzierten Prager Typs, AR XXXI, 151–162.
- 1994: K problémům periodizace a chronologie staršího vývoje raně středověké hmotné kultury v Čechách – Zu Problemen der Periodisierung und Chronologie des älteren Entwicklungsabschnittes der frühmittelalterlichen materiellen Kultur in Böhmen, AR XLVI, 54–64.
- BUBENÍK, J.–FROLÍK, J., 1995: Zusammenfassung der Diskussion zur gemeinsamen Terminologie der grundlegenden keramischen Begriffe – Shrnutí diskuse o společné terminologii základních keramických pojmů. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band II. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulčice, 24.–26. Mai 1994. Herausgegeben von L. Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 4, 127–130. Brno.
- CECH, B., 1994: Die slawische Keramik des 8.–11. Jhs in Niederösterreich. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993. Herausgegeben von Č. Staňa, 53–61. Brno.
- 2001: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhensiedlung (Grabung 1965–1990). Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung. MPK, Band 43. Wien.
- DEKAN, J., 1971: Vývoj a stav archeologického výskumu doby predveľkomoravskej – Entwicklung und Stand der archäologischen Erforschung der vorgroßmährischen Zeit, SlArch XIX, 559–580.
- DOSTÁL, B., 1961: Velkomoravské Znojemsko ve světle archeologických nálezů – Зноємская область эпохи Великой Моравии в свете археологических данных – Znojmo und Umgebung in der großmährischen Zeit im Lichte der Bodenfunde, SPFFBU E 6, 97–126.
- 1975: Břeclav-Pohansko IV. Velkomoravský velmožský dvorec – Břeclav-Pohansko IV. Großmährischer Herrenhof. Brno.
- 1979: Zur Chronologie der slawischen Keramik. In: Rapports du IIIe Congrès international d'archéologie Slave, Tome 1, 191–200. Bratislava.
- 1982: K časně slovanskému osídlení Břeclavi-Pohanska – Zur frühslawischen Besiedlung von Břeclav-Pohansko. Studie AÚ ČSAV v Brně X, sv. 2. Praha.
- 1985: Břeclav-Pohansko III. Časně slovanské osídlení – Břeclav-Pohansko III. Frühslawische Besiedlung. Brno.
- 1993: Poznámky k hmotné kultuře Mikulčic a Břeclavi-Pohanska – Bemerkungen zur materiellen Kultur von Mikulčice und Břeclav-Pohansko – Заметки по поводу материальной культуры гоудиш Миккульнице и Бржецлав-Поганско, Slovácko XXXV, 95–99.
- EISNER, J., 1952: Devínska Nová Ves. Bratislava.
- 1964: Kdy a jak bylo Slovensko zabráno předky slovenského národa – Когда и как Словакия была захвачена предками словацкого народа – Wann und wie ist die Slowakei von den Vorfahren des slowakischen Volkes besetzt worden, SbFFUK, Historica XV, 3–8.
- 1966: Rukověť slovanské archeologie – Einführung der slawischen Archäologie. Praha.
- FUSEK, G., 1994: Slovensko vo včasnოსlovanskom období – Die Slowakei in der frühslawischen Zeit. Nitra.
- GALUŠKA, L., 1993: Slovanská keramika v oblasti staroměstské aglomerace od konce 8. do poloviny 10. století – Die slawische Keramik im Bereich der Agglomeration von Staré Město vom ausgehenden 8. bis zur Mitte des 10. Jahrhunderts, Slovácko XXXV, 101–113.
- 1994: The Development of Slavonic Pottery in the Staré Město Region from the End of the 8th up to the Middle of the 10th Centuries. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993. Herausgegeben von Č. Staňa, 233–242. Brno.
- 1995: Keramik des Marchtyps. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band II. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulčice, 24.–26. Mai 1994. Herausgegeben von Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 4, 97–106. Brno.
- 1997: K problematice předvelkomoravského opevnění Starého Města – Zur Problematik der vorgroßmährischen Befestigung in Staré Město. In: Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, 73–83. Brno.
- GOŠ, V., 1970: Die Entwicklung der jungburgwallzeitlichen Besiedlung in der Gegend von Mohelnice (Müglitz) – Vývoj mladohradištního osídlení na Mohelnicku, ČMMZ LV, 37–46.

- HRUBÝ, V., 1965: Keramika antických tvarů v době velkomoravské – Die Keramik antiker Formen aus der großmährischen Zeit, ČMMZ L, 37–62.
- 1965a: Staré Město. Velkomoravský Velehrad – Staré Město. Großmährisches Velehrad (Ein Zentrum des großmährischen Reiches). Praha.
 - 1970: Střešní krytina velkomoravského kostela v Uherském Hradišti-Sadech – Dachziegel der grossmährischen Kirche in Uherské Hradiště-Sady. In: Sborník Josefu Poulikovi k šedesátinám, 95–102. Brno.
- JELÍNKOVÁ, D., 1985: Doplnky k mapě nalezišť s keramikou pražského typu na Moravě – Ergänzungen zur Karte der Fundstätten mit Keramik vom Prager Typus in Mähren – Дополнения к карте местонахождений с керамикой пражского типа в Моравии, PA LXXVI, 456–473.
- 1990: K chronologii sídlištních nálezů s keramikou pražského typu na Moravě – Zur Chronologie der Siedlungsfunde mit Keramik des Prager Typus in Mähren. In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník příspěvků k osmdesátým narozeninám Josefa Poulika, 251–281. Brno.
 - 1999: Slovanské pohřebiště z 9. až 12. století v Mušově. Katalog. Brno.
- KLANICA, Z., 1970: Pokus o třídění keramiky z Mikulčic – Ein Gliederungsversuch der Keramik aus Mikulčice. In: Sborník Josefu Poulikovi k šedesátinám, 103–114. Brno.
- 1972: Předvelkomoravské pohřebiště v Dolních Dunajovicích. Příspěvek k otázce vzájemných vztahů Slovanů a Avarů v Podunají – Vorgrossmährisches Gräberfeld in Dolní Dunajovice. Beitrag zur Frage über die gegenseitigen Beziehungen der Slawen und Awaren im Donaugebiet. Studie AÚ ČSAV v Brně I, sv. 1. Praha.
 - 1986: Počátky slovanského osídlení našich zemí – Die Anfänge der slawischen Besiedlung unserer Länder. Praha.
 - 2008: Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století – Mutěnice-Zbrod. Gewüstete slawische Siedlung aus dem 7.–10. Jahrhundert. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 36 (Kouřil, P., ed.). Brno.
- KLÍMA, B. F., 2008: Znojmo (okr. Znojmo). Hradiště sv. Hypolita, středohradištní a mladohradištní období, středověk. Hradiště, pohřebiště. Záchraný výzkum – Znojmo (Bez. Znojmo). Hradiště sv. Hypolita. Mittlere und jüngere Burgwallzeit, Mittelalter. Rettungsgrabung, PV 49, 461–463.
- KOUŘIL, P., 1994: Slovanské osídlení českého Slezska – Die slawische Besiedlung Böhmischeschlesiens. Brno – Český Těšín.
- MACHÁČEK, J., 1995: Keramika středodunajské kulturní tradice. Příspěvek k diskusi o terminologii raného středověku – Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition. Beitrag zur Diskussion über die Terminologie des Frühmittelalters, SPFFBU E 40, 61–67.
- 1997: Studie zur Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition, SlArch XLV, 353–418.
 - 2000: K absolutní a relativní chronologii keramiky středodunajské kulturní tradice na jižní Moravě – Ein Beitrag zur absoluten und relativen Chronologie der Keramik der mitteldanubischen Kulturtradition in Südmähren, SPFFBU M 5, 25–55.
 - 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely – Studie zur großmährischen Keramik. Methoden, Analysen und Synthesen, Modelle. Brno.
 - 2002: Břeclav-Pohansko V. Sídlištní aglomerace v Lesní školce. Digitální katalog archeologických pramenů – Břeclav-Pohansko V. Siedlungsagglomeration in Lesní školka. Digitaler Katalog archäologischer Quellen. Brno.
- LODOWSKI, J., 1966: Uwagi o wczesnośredniowiecznej ceramice grafitowej z terenu Śląska – Annotations on early mediaeval graphite ceramics of Silesia, Silesia Antiqua VIII, 110–132.
- 1967: Zagadnienie wczesnośredniowiecznej ceramiki grafitowej w Polsce w świetle materiałów z Opola-Ostrówka. In: Kształtowanie się kultury wczesnopolskiej na Opolszczyźnie, 92–104. Opole.
- MAZUCH, M., 2013: Velkomoravské keramické okruhy a tzv. mladší velkomoravský horizont v Mikulčicích. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 45. Brno.
- MĚŘINSKÝ, Z., 1983: Vztahy mezi Moravou a Balkánským poloostrovem v některých prvcích keramické produkce 9.–13. století – Взаимоотношения между Моравией и Балканским полуостровом в некоторых элементах керамической продукции 9.–13. вв – Die Beziehungen zwischen Mähren und den Balkanhalbinsel in den einzelnen Elementen der Keramikproduktion aus dem 9.–13. Jh. In: Mikulovská symposia, XII. mikulovské sympozium 1982, 97–101, 219. Praha.
- 1984: Отношения материальной культуры славянского периода в Моравии к области юго-восточной Европы. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le Ve Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est européen, 89–97. Prague.
 - 1985: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích (K problematice venkovských pohřebišť 9.–10. stol. na Moravě) – Das großmährische Skelettgräberfeld bei Velké Bílovice. Studie AÚ ČSAV v Brně XII, sv. 1. Praha.

- 1986: Morava v 10. století ve světle archeologických nálezů – Mähren im 10. Jahrhundert im Lichte der archäologischen Funde – Моравия 10-го века в свете археологических находок, PA LXXXVII, 18–80.
- 1990: Některé aspekty regionální diferenciacie hmotné kultury středohradištního období na Moravě ve vztahu k oblasti Uherskohradištska. In: Staroměstská výročí. Sborník příspěvků ze slavnostního zasedání u příležitosti 40 let archeologických výzkumů Moravského muzea ve Starém Městě a výročí objevu první velkomoravské zděné stavby ve Starém Městě Na valách sestavil Luděk Galuška. Uherské Hradiště, 7.–8. září 1988, 65–70. Brno.
- 1991: Keramika 6. až 1. poloviny 13. století na Moravě a její vztahy ke slezské oblasti – Die Keramik aus der Zeit vom VI. bis zur ersten Hälfte des XIII. Jh. in Mähren und ihre Beziehungen zum schlesischen Raum, Śląskie prace prahistoryczne 2, 163–184.
- 2002: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.
- 2006: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II. Praha.
- 2009: Die Anfänge der Keramik mit Rädchenverzierung in Mähren und ihre Herkunft. In: My Things Changed Things. Social Development and Cultural Exchange in Prehistory, Antiquity, and the Middle Ages (Maříková Vlčková, P.–Mynářová, J.–Tomášek, M., edd.), 193–198. Praha.
- 2013: Morava na úsvitě dějin – Mähren in der Morgendämmerung der Geschichte, Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, svazek 4. Brno.
- NEUSTUPNÝ, E., 1986: Nástin archeologické metody – An outline of the archaeological method, AR XXXVIII, 525–549.
- 1997: Syntéza struktur formalizovanými metodami – vektorová syntéza. In: Počítačová podpora v archeologii (Macháček, J., ed.), 237–258. Brno.
- PARCZEWSKI, M., 1982: Płaskowyż głubczycki we wczesnym średniowieczu – Die Głubczcer Hochebene im Frühmittelalter. Warszawa – Kraków.
- PLEINEROVÁ, I., 1968: Zur relativen Chronologie der Keramik vom Prager Typus auf Grund der Siedlungsgrabung Březno bei Louny, AR XX, 645–673.
- 1975: Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách – Březno, ein Dorf der frühesten Slawen in Nordwestböhmen. Praha.
- PLEINEROVÁ, I.–ZEMAN, J., 1970: Návrh klasifikace časné slovanské keramiky v Čechách – Ein Vorschlag zur Klassifizierung der frühslawischen Keramik in Böhmen, AR XXII, 721–732.
- POLÁČEK, L., 1994: K raně středověkému osídlení povodí Bihanky na Jemnicku – Frühmittelalterliche Besiedlung am Bihankabach in der Gegend von Jemnice, AH 16, 55–72.
- 1994a: Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem Burgwall „Valy“ bei Mikulčice. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993. Herausgegeben von Č. Staňa, 207–217. Brno.
- 1994b: Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Südwestmähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993. Herausgegeben von Č. Staňa, 243–263. Brno.
- 1995: Altes Gliederungssystem der Mikulčicer Keramik (mit Exkurs von Jitka Dvorská und Lumír Poláček). In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band II. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulčice, 24.–26. Mai 1994. Herausgegeben von Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 4, 131–202. Brno.
- 1996: Zum Stand der Erforschung frühmittelalterlicher Burganlagen in Südwest-Mähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band III. Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa – mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. Kolloquium Mikulčice. Herausgegeben von Čeněk Staňa – Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 6, 282–307. Brno.
- 1998: Die Graphittonkeramik aus Mikulčice. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band IV. Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Herausgegeben von Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, 128–197. Brno.
- 1999: Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století – Die frühe Graphittonkeramik und die Besiedlung von Mikulčice im 10. Jahrhundert, AR LI, 740–759.
- POULÍK, J., 1941: Předhradištní kostrové hroby v Blučině – Vorburgwallzeitliche Skelettgräber in Lautschitz (Ger. Bez. Seelowitz). Praha.
- 1948: Staroslovanská Morava – Moravia in Old Slavonic Period. Praha.
- 1948–1950: Jižní Morava – země dávných Slovanů. Brno.
- 1989–1990: Po létech opět o blučinském typu – Nach Jahren nochmals zum Blučina-Typ, SPFFBU E 34–35, 27–39.

- PROCHÁZKA, R., 2009: Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku – Die Entwicklung der Befestigungstechnik in Mähren und Tschechisch-Schlesien im Früh- und Hochmittelalter. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i., 38. Brno.
- RULF, J., 1993: Archeologie, archeologická data a archeologové – Archaeology, archaeological data and the archaeologists, AR XLV, 165–172.
- SKRUŽNÝ, L., 1964: Pekáče – jejich výskyt, funkce a datování – Скородки – их появление, функция и датировка, PA LV, 370–391.
- SNÁŠIL, R.–PROCHÁZKA, R., 1981: Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části Dolnomoravského úvalu (Věnováno 725. výročí prvé písemné zmínky o Uherském Hradišti) – Ein Beitrag zur Erkenntnis des großmährischen Zentrums im nördlichen Teil des südmährischen Talkessels (Dem 725. Jubiläum der ersten schriftlichen Erwähnung von Uherské Hradiště gewidmet) – К вопросу познания великоморавского центра северной части Нижнеморавской долины (Посвящается 725 годовщине первого письменного упоминания о городе Угерске Градиште), Slovácko XXIII, 1981, 9–58.
- STAŇA, Č., 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Líšně – Slawische Wohnstätten im Burgwall Staré Zámky bei Líšeň, PA LI, 240–293.
- 1972: Velkomoravské hradiště Staré Zámky u Líšně. Stavební vývoj – L'évolution architecturale de Staré Zámky u Líšně, cité fortifiée de l'époque de la Grande Moravie, Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 8, 109–171.
- 1984: Einige Fremdelemente in der materiellen Kultur der Brüner Gegend im 9. Jahrhundert. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert. Symposium Nové Vozokany 3.–7. Oktober 1983, 217–223. Nitra.
- 1993: Pustiměřský hrad – Die Burg von Pustiměř, AH 18, 181–197.
- 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Kolloquium Mikulčice, 25.–27. Mai 1993. Herausgegeben von Č. Staňa, 265–294. Brno.
- 1995: Bemerkungen zur Keramik des sog. Donautyps. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band II. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulčice, 24.–26. Mai 1994. Herausgegeben von Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 4, 85–95. Brno.
- 1995a: Die slawische Keramik zur Zeit der Entstehung slawischer Staaten. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band II. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulčice, 24.–26. Mai 1994. Herausgegeben von Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 4, 79–84. Brno.
- 1998: Die frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mittelmähren. In: Internationale Tagungen in Mikulčice. Band IV. Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa – Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Herausgegeben von Lumír Poláček. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 9, 87–125. Brno.
- 2006: Velkomoravská pohřebiště v Rajhradě a Rajhradcích. Katalog. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 29 (Kouřil, P., ed.). Brno.
- SVOBODA, B., 1966: Zum Problem antiker Traditionen in der ältesten slawischen Kultur, Vznik a počátky Slovanů VI, 87–114.
- TŘEŠTÍK, D., 1996: Příchod prvních Slovanů do českých zemí v letech 510–535 – Die Ankunft der ersten Slawen in den böhmischen Ländern in den Jahren 510–535, ČCH XCIV, 245–280.
- 1997: Počátky Přemyslovců. Praha.
- TUREK, R., 1971: Územní předpoklady vzniku moravských úředních knížectví – Territorial Preconditions for the Appearance of Moravian Dynastic Principalis, SPFFBU E 16, 1971, 151–170.
- ZEMAN, J., 1966: Zu den chronologischen Fragen der ältesten slawischen Besiedlung im Bereich der Tschechoslowakei, AR XVIII, 157–189.
- 1968: Zu den Fragen der Interpretation der ältesten slawischen Besiedlung im Bereich der Tschechoslowakei, AR XX, 667–673.
- 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech – Die älteste slawische Besiedlung Böhmens, PA LXVII, 115–235.
- 1979: K problematice časně slovanské kultury ve střední Evropě – Zur Problematik der frühslawischen Kultur in Mitteleuropa, PA LXX, 113–130.
- 1984–1987: Počátky slovanského osídlení Čech (Sídelní oblasti, materiální kultura, otázky chronologie a geneze) – Anfänge der slawischen Besiedlung in Böhmen (Siedlungsgebiete, materielle Kultur, Fragen der Chronologie und Genese), SIAnt XXX, 43–50.

Zusammenfassung

Frühmittelalterliche Keramik in Mähren und Schlesien (6. Jhdt. – erste Hälfte 10. Jhdt.)

Der vorliegende Beitrag gibt eine Übersicht über die Entwicklung der Töpferproduktion in Mähren und Schlesien ab den Anfängen der slawischen Besiedelung bis zum Untergang Großmährens und der nachgroßmährischen Zeit. Beleuchtet wird die durch Keramik vom Prager Typ repräsentierte älteste frühslawische Periode (zweites Drittel 6. Jhdt. bis drittes Viertel 7. Jhdt.), aber auch Meinungen zu ihrer Genese, Definition und Klassifizierung der einzelnen Belege sowie zur Chronologie und zu den Herstellungsverfahren. Analog dazu wird die Problematik des Aufkommens von Keramik der Kulturtradition des Donaugebietes behandelt, die mit der altburgwallzeitlichen und vorgroßmährischen Periode (drittes Drittel 7. Jhdt. bis Wende 8. und 9. Jhdt.) verbunden ist, besonders was ihre Genese, Gefäßtypen, ihr Dekor, ihre Herstellungsverfahren usw. betrifft. Erwähnung finden auch einige weitere Keramiktypen, wie etwa die sogenannte Gelbe Keramik und Keramik vom Theiß-Typ, die im Zusammenhang mit der Entwicklung im Karpatenbecken und dem Awarischen Kaganat in stehen. Der Schwerpunkt der Studie liegt zweifellos in den Darlegungen zur mittelburgwallzeitlichen Keramik (Wende 8. und 9. Jhdt. bis erste Hälfte 10. Jhdt.) und vor allem in der Charakterisierung der einzelnen Produktionskreise und der Definition der Keramiktypen, in Betrachtungen zur räumlichen Abgrenzung usw. Im Vordergrund stehen dabei die Produktionskreise um Blučina, im Marchgebiet, um Dolní Věstonice und um Mikulčice. Auch einige weitere Keramikgruppen und -typen finden Erwähnung, wobei sich die Aufmerksamkeit auch auf die Herstellungsverfahren, Produktionsanlagen u.ä. konzentriert. Der Schluss ist dem in der ersten Hälfte des 10. Jahrhunderts stattfindenden Übergang zur jungburgwallzeitlichen Keramik gewidmet, besonders der Frage des Aufkommens von Töpferware mit Graphitbeimischungen.

Prof. PhDr. Zdeněk **Měřínský**, CSc., Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno, merinsky@phil.muni.cz

